

נדהות מפני כבוד המקום כגון שהאברה בבית הקברות והוא כהן לא ימאז לה¹³⁰. ואפילו איסור של דבריהם לא יעשה בשביל ממון חבירו כגון להגביה מעות שמצא בשבת¹³¹ שאין דרוחן איסור מפני ממון¹³² שנאמר אני ה' כולכם הייבים בכבודי¹³³:

הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים

דיני עוברי דרכים וצער בעלי חיים^א וכו' ו"ג סעיפים:

א מי שפגע¹ בחבירו² בדרך ובהמתו רובצת תחת משאה בין שהיה עליה משא הראוי לה בין שהיה עליה יותר ממשאה³ הרי זה מצוה לסייעו⁴ לפרוק מעליה וזו מצות עשה שנאמר⁵ כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וגו' עווב תעווב עמו.

ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך לו⁶ אלא יקים עמו ויחזור וימען עליה משאה⁷ כראוי לה שנאמר⁸ לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו זו מצות עשה אחרת⁹. ואם הניחו נבהל ולא פרק ולא מען עמו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר לא תראה וגו'¹⁰:

ב פרק וע"מ¹¹ הוזהר ורובצת¹² (א) (מחמת שניתק המשא ממקומו¹³) חייב לחזור ולפרוק המשא (ממקום זה) ולחזור ולהמעינו (במקום הראוי לו על החמור). הוזהר ורובצה חייב לחזור ולפרוק ולמען אפילו מאה פעמים¹⁴ שנאמר עוב תעווב¹⁵ הקם תקים¹⁶. לפיכך צריך

קונטרס אחרון

(א) סמ"ע¹ (ובתנ"ח דחק, דיש לומר דמכובד המשא צריכה לפוש כל שעה בפריקה ואינה יכולה לילך הריבה בבת אחת, וכעובדא דבגמרא דף ל' ע"ב² עיין שם):

וש"ע שם ס"א.
ה מור שם ס"ה. לביש שם ס"א. וראה לקמן ס"ח (לענין נכרי): אם אינו יכול לנדר.
ו שמות כג, ת. נגרא שם.
ז לשון הרמב"ם שם ה"ב. ש"ע שם.
ח נגרא שם. רמב"ם שם. מור וש"ע שם.
ט דברים כב, ד. נגרא שם.
י רמב"ם שם.
יא רמב"ם שם. ש"ע שם.
יב חשנה שם ב"מ לב, א. מור וש"ע ס' ערב ס"ד.
יג רמב"ם הל' רוצח פ"ג הל' (ונבילה). מור וש"ע שם.
יד סמ"ע שם ס"ק ג. וראה ק"א.
טו משנה שם (ארבעה וחמשה פעמים). תוספתא ב"מ פ"ב הל' (פרק עמו אפילו מאה פעמים). רמב"ם שם. ש"ע שם.
טז משנה שם. רמב"ם שם. ש"ע שם.
יז רמב"ם שם. ש"ע שם.

שצג משנה שם. רמב"ם שם הל"ח.
שצד ראה לעיל אי"ח ס' רסו ס"ב. אבל להכריז מכריזים אפילו בשבת. ראה לעיל שם ס' שו סכ"ה.
שצה גמרא (ק), סע"א, במעט הב'. וראה בק"א התוכחה, שפגעם זה אינו דוחה אפילו דרבנן.
שצו ערוך שו"ת מקובצת דף ק"ג, א הל' כתוב בגליון, בשם שליון תוספות (שמצות כבוד אב חשיב עשה דממונא. והיני שזה שאין הרוחן איסור מפני ממון הוא מפגע כולכם הייבים בכבוד, שהובא לעיל לענין כיבוד אב).

א לענין צער בעלי חיים ראה גם לעיל אי"ח ס' רסו סב"א וסכ"ה. ס' שח סכ"ד"ט וסע"ט. ס' תצה סכ"א. ס' תקת ס"ג. יל"ד ס' כד ס"ק יד.
ב לשון הרמב"ם הל' רוצח פ"ג הל' א. ש"ע ס' ערב ס"א.
ג ולענין נכרי ראה לקמן ס"ח.
ד משנה ב"מ לב, א כדכ"ג דרי"ה הגדילי. רמב"ם שם. מור

ציונים לקונטרס אחרון

ועמר לפי שביקש ממנו להטעינו (הרי שגם כשפרק מחמת שרוצה לפוש יש לסייע לו להטעינו).

א ס' ערב סק"ג.
ב ברי' ישמעאל ברי' יוסי שפגע באחר שנשא עצים

פב הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים

לדרות עמו עד פרסה¹⁰ שמה יצטרך לחזור ולסיענו¹¹ אלא אם כן יאמר בעל המשא אינו צריך לך¹². אך אינו חייב ללך עמו בתנא אלא בשכר¹³:

ג. וכן מצות מעינה אינה בתנא¹⁴ אלא כשהלה רוצה ליתן לו שכר אוי מחוייב הוא לסיענו ואם לאו פמרו¹⁵ הואיל ואין כאן אלא משום ריוח בעל המשא יתן שכו.

אבל מצות פריקה היא בתנא¹⁶ (פ) הואיל ויש כאן גם צער בעלי חיים¹⁷ ואסור לטול שכר עליה¹⁸ (א) אם הוא אדם במל¹⁹. ואם הוא בעל עסק בענין שעל ידי מרחו בפריקה

קונטרס אחרון

(ב) עיין תוספות² ד"ה מי לא עסקינן דלרבא דרשינן טעמא דקרא³, מה שאין כן לרבי יוסי הגלילי בתוספות ד"ה מכלל⁴ ודו"ק:

(ג) רא"ש. וכן משמע בהרי"מ בב"מ דף פ"ח⁵ דאין מצווים להחיותו, ואפילו מט בצמא אין צריך ליתן לו אפילו מעט מים אע"פ שאין בהם שוה פרוטה⁶, ומשמע שם אפילו בשלו⁷. וכן מוכח מדאיכא מאן דאמר בן גיטין⁸ פרק קמא⁹ דאפילו בעבר יכול לומר איני נזק¹⁰. והא דאמרין בשבת¹¹ דמונותם עליך, הוא מדרבנן¹². וקרא דואכלת כו'¹³ היא אסמכתא בעלמא, דלא כט"ז באו"ח סי' [ק] ס"ז¹⁴.

ולהר"ן¹⁵ ונימוקי יוסף¹⁶ ובי"ט¹⁷, צריך לומר דסבירא להו לחלק בין צערא דממילא הבא לבעל חי בתולדות¹⁸ וצער הבא לידם ע"י סבה מבחוץ¹⁹. והנה מהר"ם²⁰ שהתיר לחלוב ע"י נכרי בשבת²¹, לא ס"ל חילוק זה²² אלא כמיש' להרא"ש²³. ומשום הכי נמי אתי שפיר דלא קשה מידי ממה

מ"א (אינו חייב לעורר אלא בשכר).
כד ולא משום צער בעלי חיים. וראה קרא"ש ס"ב פ.
כו כהר"ם שם. רמב"ם שם. מור שם. ש"ע שם.
כז בגמרא ל"ב, ב' לפירוש התוס' שם ד"ה מי לא עסקינן.
וראה קרא"ש.
כז רא"ש ב"מ פ"ג סי' כה. משמעות המור ס"ב. מב"ע
ס"ק י. וראה גם לקטן ס"ז. לעיל ה"ל פ"א ה"ב,
וש"ק.
כח רא"ש שם. מור שם.

יח כרייתא שם ל"ג, א. רמב"ם שם. ש"ע שם.
יט רש"י שם ד"ה מדרה. מור ס"ז.
כ רמב"ם שם. ש"ע שם.
כא ובה בד בר זונה שם. רמב"ם שם ה"ו. מור ס"ז. ש"ע
ס"ז.
כב כרייתא ב"מ ל"ג, א. כרבנן. רמב"ם ה"ל רוצה פ"ג ה"ז.
מור ס"ז ערב ס"א. ש"ע שם ס"ז.
כג ראה רש"י שם ד"ה לומר (לא נצטית אלא בשכר).
מור שם (לא אמענן ענך עד שתתן לי שכר). לבוש

ציונים לקונטרס אחרון

יב קנה, ב. וכדלעיל או"ח סי' שכר ס"ז.
יג ראה לעיל או"ח סי' תקיב ס"א (שלא הותר אוכל
נפש לצורך בהמה, לכ"ס ולא לבהמה).
יד דברים י"א, טו. שמכאן דרשו בגמרא (ברכות מ, א,
גיטין סב, א. הובא לעיל או"ח סי' קסו ס"ט)
שאסור לאדם שיאכל קורט שיוק מאכל לבהמה.
טו ס"ק ז (שמשמע מרבויי שהוא המתורה). וכ"כ
המ"א בס"י רצא סק"ב.
טז ל"ב, א ד"ה הכי קאמר (שאפילו בבטל מן הסלע
חייב בחינם).
יז בי"מ (ז, ב) ד"ה גמ' תנו רבנן.
יח סי' ד"ה הפוגע.
יט כריעב צמא (שעל זה אמרו שאינו חייב להחיותו).
כ כפריקת משא (שבזה חייב אף להמסיר ממנו).
כא ש"ר"ח מהר"ם (פראג) סי' מט. הובא ברא"ש שם
סי' כט. לעיל או"ח סי' שה סכ"ט.
כב מפני שהיא מצטערת מרוב החלב.
כג שהרי זהו צער הבא לבעל חי בתולדותו.
כד שגם זה נקרא צער בע"ח (אלא שאינו מחוייב
להפסיד ממון בשביל צער בע"ח).

ג בי"מ ל"ב, ב.
ד לענין טעינה בשכר ופריקה בחינם, הוכחת רבא
שהטעם הוא משום צער בע"ח (שבכל פריקה יש
צער בע"ח ובכל טעינה אין), משא"כ אם הטעם הוא
משום חסרון כ"ס (שגם בטעינה יש לפעמים), אזי
כשהטעינה יש בה חסרון כ"ס צ"ל דינה כפריקה.
ודיינו שרשינין טעמא דקרא (ולכן נהבאר בפנים
שבוה תלוי אם הוא בשכר או בתנא).
ה שאינו סובר צער בע"ח דאורייתא, אלא טעם החילוק
הוא משום חסרון כ"ס, ומ"מ גם טעינה שיש בה
חסרון כ"ס היא בשכר (הרי שלא דורש טעמא דקרא).
ו בי"מ פ"ב סי' כח (דאינו מחוייב להניח מלאכתו
בשביל לפרק, הרי שאינו מחוייב להפסיד ממון
בשביל מצות פריקה).
ז ע"כ (לענין שור שרש).
ח כדלקמן בהמשך (ההוכחה לזה מסי' שכה).
ט שהרי מיידי בשור שרש בו.
י, יב, א.
יא ראה ירושלמי ב"ק פ"ח סוף ה"ד, רמב"ם סוף ה"ל
עברום. נעם אליעזר סי' י.

פג הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים

יגיע לו הפסד ממון אפילו הוא מניעת הרווח פטור³⁰ כמו שנתבאר בהשבת אברה³¹ ששלו קודם לכל אדם מן הדין. ומשום צער בעלי חיים לא חייבה תורה אלא להמריח גופו אבל לא להפסיד ממונו³². ולכן אין אדם חייב להאכיל בהמת חבירו או של הפקר משלו³³.

ומכל מקום נכון להשליך התיכה קטנה לפני כלב להרמות בדרכי הקב"ה³⁴ שרמחם עליו ומשהה אכילתו במעו ג' ימים מעת לעת הואיל ומזונותיו מועטים³⁵ ויכנו במקל אחר שישלך לפניו³⁶ כדי שלא ירגיל לבא אצלו³⁷:

ך אבל למרות כגופו חייב להציל כל בעלי חיים מצער אפילו של הפקר ואפילו של עובד כוכבים³⁸. אלא שרשאי להבוע שכר מן הנכרי אחר כך³⁹.

ואין צורך לומר שאסור מן התורה⁴⁰ לצער כל בעלי חיים בידים.

אלא אם הם מצערים לאדם או מותר אפילו להרגם שכיון שיש תועלת לאדם בהרגותם אין הושגים לצערם⁴¹ שהרי התורה שחיטה⁴². וכן אם צריכים להם לרפואה או לשאר דברים⁴³ שהם לצורך האדם⁴⁴ אין בו משום צער בעלי חיים. ולכן מותר למרוט נוצות מאוזות חיות⁴⁵ אם אין לו נוצה אחרת⁴⁶ רק שהעולם נמנעים משום אכזריות⁴⁷:

קונטרס אחרון

שאסור להשקותה מבור שבושות הרבים עיי נכרי, וכן לומר לו ללקוט עשבים, עיין או"ח סי' שכ"ה⁴⁸, משום דאף המים שיש לו אין צורך ליתן לה מדאורייתא, שיש להם דמים, אפילו הוא חלק מאה מפרוטתה.

ולפי זה הדרין לא סבירא ליה כמהר"ם, יש לומר דגם כל האוסרים ברו"ח דביצה⁴⁹ חלב שנחלב ביום טוב, לא סבירא להו כמהר"ם, ודו"ק:

מ מ"ו י"ד סי' קמ"ו סוף ס"ק ו' (כשמוקד ומפסיד המאכל בביתו), בשם יש"ש ב"ק פ"י סי' לו (לדעת התוס' ב"ק קמ"ו, ב"ד"ה ולא, שהרינת בע"ח אף בה משום צער בע"ח אלא משום כל תשחית). וכאן מותר אף לדעת המבשרים (ששה מקובצת ב"ב כ, א בשם יר"י מנגאש, ורו"ח חולין ה), (ב"ד"ה מתיא), שהרינת בע"ח יש משום צער בע"ח. וכ"ה לקמן הל' שמירת גו"ג סוף ס"ח.

מא דברים יב, כא, וראה ספר החינוך נוצה תנא. רמב"ן ע"ו יג, ב (דבע"ח לצורך בני אדם שחשבתם וצעים מותר). דברי מנהות חולין פ"ב אות ד.

מב איסור והיתר כלל נג אתה לו. רמ"א באה"ע סי' ה ס"ד.

מג תרומת הדשן פסקים וכתבום סי' קה. וראה לעיל י"ד סי' א ס"ק ג (שנותר לשחוט בהגה כשכלל לאכילת לכלבים).

מד תרומת הדשן שם. רמ"א שם. וראה גם לעיל י"ד סי' כד סי' ד.

מה ראה רמ"א י"ד סי' כג סי' מ"ו. הובא לעיל שם. מו תרומת הדשן שם. רמ"א שם.

כט רא"ש שם. הל' מציאה ופקדון ס"ד, ועי"ו כאן לענין פייקה. ואף דהכא שאני דיש בו משום צער בו.

לא כן צריך לומר לדעת הרא"ש (ובמק"א ס"ק ג נתבארה גם דעת הר"ן מיטעו ההולקים על הרא"ש).

לב כ"ט פת, ב נתבאר במק"א ס"ק ג, דחינו אפילו פחות משה פרישה. ושמהאורייתא אפילו לברנתו אינו חייב לאכילת משלו.

לג כהדלקע או"ח סי' קנ"ו ס"ג.

לד שבת קנה, ב ורש"י שם ד"ה שמען מינה. וראה גם לעיל או"ח סי' שכד סי' א (כל של הפקר).

לה שבת שם.

לו רש"י שם ד"ה משה.

לז ב"ח ד"ב, ב. רא"ש שם פ"ב סי' ל'. מור מ"ד. רמ"א ס"ט, ובדלקען ס"ח.

לח רא"ש שם (שאר טהן לו שכר יכול לקבלו). מור ורמ"א שם (כ"ז).

לט כ"ט פת, ב (דאורייתא). רא"ש שם סי' כג. מור ס"א. רמ"א ס"ט. וראה גם לעיל או"ח סי' רטו סכ"ה. סי' ש' כ"ז ובכ"ז. הל' מציאה ק"א ס"ק ה.

צינים לקונטרס אחרון

הוא נולד (כמבואר ברו"ח שם) ואסור לחלוב שלא לצורך (כדלעיל או"ח סי' תצה קו"א סי' ק, וסי' תקה סי' ו, וסי' תקח קו"א סי' א ס"ק ג ד"ה וכן משמע). ואילו לרעת מהר"ם מותר לחלוב מטעם צער בע"ח.

כה ס"י"א. לעיל שם ס"ט"ד"ו, ושי"ג. כו או"ח: ברו"ח דביצה (א, א ד"ה ואיכא). ואילו הכונה לרעת הרמב"ן (שבת ס, ב) בשם שו"ת הרי"ף (סי' ד), שאסור לחלוב ביו"ט מטעם שהחלב

פר הלכות עובדי דרכים וצער בעלי חיים

ה ואין צריך לומר (ד) שאין חוששין לצער בעלי חיים משום כבודו של אדם¹⁰¹ כגון שהוא חכם או זקן מכובד¹⁰² ומצא בהמת חבירו רובצת תחת משאה או אין צריך לפרוק ולמטון עמו הואיל ואינו לפי כבודו¹⁰³. וממון חבירו נדחה מפני כבודו על דרך שנתבאר בהשבת אברה¹⁰⁴. ושם נתבאר איך לעשות הטוב והישר לפני משורת הדין:
ו (ה) אין חיוב פריקה וטעינה אלא משיראהו ראייה שהיא כפגיעה שנאמר¹⁰⁵ כי תפגע

קונטרס אחרון

(ד) דרכי משה¹⁰⁶ יומקו יוסף¹⁰⁷ (ומה שכתב שם¹⁰⁸ בשב ואל תעשה, זה אינו מוכרח כלל בסוגיא דברכות? [נ]י"ט ע"ב), די"ל ממונא שאני¹⁰⁹. ואף לרש"י שם (דף כ' ע"א¹¹⁰), היינו בממון חבירו¹¹¹, אבל צער בעלי חיים לחוד לא גרע כבודו של אדם משאר צרכיו¹¹², כמו שכתב הנמוקי יוסף גופא וכל שכן לכבודן, וגם הנימוקי יוסף מודה בזה):

(ה) ברייתא ל"ג¹¹³ (עיין טור סעיף י"א שלא נתן כלל כל מקום אלא פרט כגון כו'¹¹⁴, ולא הזכיר זה¹¹⁵, ואף רמ"א¹¹⁶ שכתב כל מקום דפטור כו'¹¹⁷, דוקא קאמר בכל מקום שהזכירו לשון פטור, ורצה לומר ממצות פריקה¹¹⁸, אבל אין זקוק לו¹¹⁹ משמע לגמרי¹²⁰. וכן משמע בב"י¹²¹ שכתב דהר"ף ורמב"ם השמיטו פטורה דרבצן ועומד¹²² משום דחייב משום צער בעלי חיים, ואפילו הכי הזכירו ברייתא זו¹²³, וכן הרה"ה¹²⁴ לא הזכיר ברייתא זו בהשגה¹²⁵. ובפרט לגירסת רי"ף ורא"ש¹²⁶ דומדמה עמו הוא סיום ברייתא זו, ומיירי בשכר¹²⁷, מכלל דרישא¹²⁸ אפילו בשכר לא. וכן משמע בהריא בשלחן ערוך שכלל פריקה וטעינה באדם אחד בסעיף א', ועל זה כתב בסעיף ה' מאימתי

ג ואף שלמד אסור צער בע"ח יש כאן גם החובה להציל
ממון חבירו, מ"מ גם ממון חבירו נדחה מפני כבודו (בשב
ואל תעשה. ראה ק"א ס"ק ד).
נד הל' מציאה ס"ה.
גב שנות כג. ד.

מו נמוקי יוסף (ז', ב) (ה' ב) תנו רבנן. דרכי משת ס'
ערב ס"א א. ונתבאר בק"א ס"ק ד, דדוית אף בקום
ועשה.
מח כרלעיל הל' מציאה ס"ה, וש"נ ק"א שם ס"ק ג.
מט ב"מ ל' ב. רמב"ם שם. טור וש"ע ס"ז.

ציונים לקונטרס אחרון

שחייב משום צער בע"ח כל מקום שפטור מצד פריקה).
לו כשרחוק יותר משיעור הנ"ל (כי באופן זה אין חיוב אף משום צער בעלי חיים).
לח סעיף טו.
לט מ"מ משום צער בעלי חיים חייב.
מ ראה ס"מ"ע סקט"ו.
מא שבלשון הרמב"ם שם, ובטור וש"ע שם. וראה כללי הפוסקים ההוראה כלל קנב.
מב אף משום צער בעלי חיים.
מג סעיף ה.
מד המובא בברייתא לג, רע"א. הובא לקמן סוס"ז.
מה משמע שס"ל שגם משום צער בעלי חיים אין כאן.
מו (ז' ב).
מו בהשגת בעל המאור (זו, א) על הרי"ף (שלא פירש בפטור דהלך ויובש לו שפטור בתנא חייב בשכר) לא הזכיר ברייתא זו (שלא פירש הרי"ף בברייתא זו שפטור בתנא חייב בשכר), כי בזה גם הח"ה מודה שפטור אף בשכר.
מח פ"ב סי' ל, שגורסים בברייתא (לג, א) ומדרה עמו (ודלא כגירסא שלנו; תנא ומדרה עמו).
מט גמר אש, וכרלעיל ס"ק ס"ב.
נ בפטור דרחוק ממנו.

כו סי' ערב ס"ק א.
כז (זו, ב) ד"ה גמ' תנו רבנן (כיון דצער בעלי חיים הותר לתשמישן של בני אדם כל שכן לכבודם בשב ואל תעשה גדול כבוד חבירות).
כט בנמוקי יוסף (ולא הועתקו תיבות אלו בדרכי משת שם).
ל דאין כבוד הבריות דוחה מצוה מהתורה, אלא בשב ואל תעשה,
לא כדאמרינן תם: אסורה ממנוגא לא לפינן (ואם כן י"ל, דצער בעלי חיים שהוא ממונא, נדחה מפני כבוד הבריות אפילו בקום ועשה, אף שבכללות צער בע"ח אינו רומה לממונא, כרלעיל הל' מציאה ק"א ס"ק ח).
לב ד"ה שב ואל תעשה, שגם השבת אברה (שהיא ממון) לא נרחית מפני כבוד הבריות אלא בשב ואל תעשה ולא בקום ועשה.
לג כהשבת אברה.
לד שנדחה צער בעלי חיים אפילו בקום ועשה (כרלעיל בפנים ס"ה).
לה ע"א. רמב"ם הל' רצוח פ"ג ה"ז. טור וש"ע סי' ערב ס"ה.
לו גנון בחמור שהוא רבצן, או שהוא עומד, או שהובע הלך וישב לו ואמר לו פרוק, שפטור מצד פריקה, חייב משום צער בעלי חיים (ולא כלל לומר

הלכות עובדי דרכים וצער בעלי חיים פה

גו' וכת[ו]ב אחריו: כי תראה גו' לומר לך שיעור ראייה כפגיעה ושיעור חכמים יי שהיה ביניהם רס"ו אמה וב' שלישי אמה¹¹ שהוא אחר משבע ומחצה במיל¹². היה ביניהם יותר מזה אין צריך לילך אצל¹³ אף על פי שרואהו.

(ואין צריך לומר שאין צריך לילך ולהציל בעלי חיים אלו או של הפקד מצעני¹⁴ יותר מרס"ו וב' שלישי אמה אף על פי שרואה אותן. ואין צריך לומר שאם אינו רואה בעיניו

קונטרס אחרון

כו' ולטעון כו' אינו זקוק כו'¹⁵, ואי זקוק משום פריקה¹⁶ זקוק לטעון בשכר¹⁷ כיון שהוא ככר שם¹⁸, והשלחן ערוך סבירא ליה כרמ"א¹⁹, עיין ב"י²⁰ וכסף משנה²¹. גם אי אפשר כלל לומר דיותר מרס"ו אמה וב' שלישי אמה אין צריך בחנם אלא בשכר, דהא אין לו שכר²² אלא שכר פסמינות עד תוך ריס, דהא אף אם היא של נכרי ולא יתן לו שכר כלל מהחוב הוא לילך ולפרוק כמ"ש סמ"ע²³. אלא מגיע לו שכר²⁴, וכיון שהגיע לריס חל עליו חיוב פריקה בחנם ונפקע שעבודו מיד שהגיע לתוך ריס, דהא קנין השכירות הוא בשעת הפעולה כל רגע ורגע כדאייתא בקדושין דף מ"ח ע"א²⁵. ובא"ח סימן ט"ה²⁶ וסי' תצ"ח²⁷, אם תמצוי לומר דלא מייירי דוקא ברוח²⁸, יש לומר דכיון שהתורה הקפידה על צער בעלי חיים לא רצו חכמים לצערם בגורתם²⁹, ומה שכתב מהר"ם דהי"ט³⁰, אינו דחיה בהכרח דהא שב ואל תעשה הוא³¹, ובכהאי גוונא לא דחינן איסורא דרבנן אפילו אמירה לנכרי במילה סי' של"א³², ובשו"פ סי' תקפ"ו³³. ובערל הואה ואיזמל³⁴ פסחים דף צ"ב א', עיין ביו"ד סי' רס"ו³⁵ סיפך ה' רס"ג³⁶, וכן הוא בכמה דוכתי. אלא דהכא לא העמידו דבריהם ודחו דבריהם משום צער בעלי חיים³⁷, נמצא שצער בעלי חיים דחה את דבריהם³⁸.)

זו רמב"ם שם (אין זקוק לו). מור וש"ע שם. וראה קו"א ס"ק ה'. ודחינו שאינו חיוב אף משום צער בעלי חיים ואף בשכר.
נח שאין בו חובת הנצלת מנזק חבתי, רק צער בע"ח.

גג שם כג. ה. ראה רשב"א ב"מ לג, א ד"ה תלמוד לומר. דבי ריבא ב"מ לג, א. מור וש"ע סי' ערב ס"ה.
נח רמב"ם ה' הוצע פ"ה ה"ו: מור וש"ע שם.
נו ברייתא שם.

ציונים לקונטרס אחרון

לו פרנסה לבור כרי שלא ימות, ומבאר בקו"א שם סק"א שאף שאסור ליתן מזונות לפני כל דבר שהוא מוקצה, התירו לו כרי שלא ימות משום צער בעלי חיים.
סד אלא ששמע וידע על צערן (אף שנתבאר לעיל שכשאינו רואה אין בו משום צער בע"ח).
סה ראה גם לעיל סי' שה סכ"ו: לא גזרו חכמים על זה במקום צער בעלי חיים. ושם סכ"ט: לא גזרו על אמירה לנכרי במקום צער בעלי חיים.
סו ברא"ש שבת פ"ח סי' ג, בשם מהר"ם (שו"ת פראג סי' מט): וצער בעלי חיים דארייתא דחי שבות דאמירה לנכרי.
סז איסור צער בע"ח הוא שב ואל תעשה, ובכה"ג הוא נדחה, ואינו דוחה איסורא דרבנן כו'.
סח ס"ו, ולעיל שם ס"ז (בכרעה הא').
סט סכ"א, ולעיל שם סכ"ב.
ע העמידו דבריהם במקום כרת.
עא כששכח ולא הביא סכין מילה מע"ש: לא יאמר לגנאי להביאו בשבת דרך היד.
עב ראה לעיל או"ח סי' שה סכ"ו שלענין מוקצה העמידו חכמים את דבריהם אף במקום צער בעלי חיים.
עג ראה לעיל או"ח סי' רנב קו"א סק"ו: שאמירה זו דחיה היא ולא הותרה, שצער בעלי חיים דוחה שבות דרבנן.

נא מאימתי יתיחב לפרוק ולטעון עמו משיראה ראייה שהיא כפגיעה כו', יותר מזה אינו זקוק לו.
נב משום צער בעלי חיים ובשכר.
נג שכל חיוב טעניה הוא רק בשכר, כדלעיל ס"ג.
נד בשביל לפרוק.
נה שכל מקום שפטר לפרוק חיוב משום צער בעלי חיים.
נו סיפך ה'.
נז ס"ג ה"ט.
נח על הפריקה.
נט ס"ק יז, וכדלקמן ס"ח.
ס על צבורת הפריקה, ויכול ליטול ממנו שכרו בעל כרחו כדלקמן ס"ז.
סא שיטתה לשכירות מחתילה ועד סוף (ואם כן אי אפשר לחייבו שכר הפריקה, על הרגע שהגיע לתוך ריס). ולענין זמן התשלומים, ראה לקמן ה"ל שאלה ושכירות ס"ב (שכירות אינה משתלמת אלא לכסוף), וש"ע.
סב סיפך ט' (בהמה שנפלה לאמת המים כו' מביא כרים וכסתות ונותן תחתיה משום צער בעלי חיים אע"פ שמבטל כלי מהיכור), ולעיל שם סכ"ו.
סג סיפך י' (ואתו ואת בנו שנפלו לבור מעלה את הראשון כו' ומערים ומעלה את השני כו'), ולעיל שם סכ"א (דמשום צער בעלי חיים התירו לו להערים), וראה גם שם ס"כ לענין כבור שנפל לבור כו', עושה

פו הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים

אף על פי שידוע מן צערן אין צורך כלל לילך אצלם⁹¹ אפילו פחות מרס"ו אמה שהרי נאמר כי תראה וכי תפגע וזה לא פגע ולא ראה):

ז מצא במקום חבירו רבוצה אף על פי שאין הבעלים עמה מצוה לפרוק מעליה ולמעון עליה שנאמר⁹² עזוב תעזוב מכל מקום הקם תקים מכל מקום⁹³. א"כ למה נאמר⁹⁴ עמו שאם היה בעל הבהמה שם והלך וישב לו ואמר לזה שפגע בו הואיל ועלך מצוה אם רצית לפרוק לכוך פרוק הרי זה פטור אלא אם כן בעל הבהמה אינו יכול לסייעו כגון שהוא זקן או חולה⁹⁵ שנאמר עמו⁹⁶.

ומכל מקום חייב הוא לפרוק משום צער בעלי חיים אלא שפטור ממצות פריקה⁹⁷ שהיא בהגם⁹⁸ ואסור ליטול עליה שכר⁹⁹ וזה רשאי להבוע שכרו ויכול ליטול ממנו שכרו בעל כרחו¹⁰⁰ ואם אינו יכול אף על פי כן הוא חייב לפרוק משום צער בעלי חיים¹⁰¹.

וכן אם דרך הבהמה לרבוץ תמיד תחת משאה לעולם פטור ממצות פריקה שנאמר רובץ ולא רבצן וכן אם היא עומדת תחת משאה ולא רבצה פטור ממצות פריקה שנאמר רובץ ולא עומד¹⁰². ובשניהם חייב לפרוק משום צער בעלי חיים אלא שרשאי ליטול שכר¹⁰³:

ך ולפיכך אף הנכרי¹⁰⁴ מצוה לסייעו בפריקה¹⁰⁵ אם אינו יכול לברו¹⁰⁶ משום צער בהמתו¹⁰⁷ אלא שרשאי ליטול ממנו שכר¹⁰⁸ ואם אינו נותן לו אף על פי כן חייב לפרוק משום צער בעלי חיים¹⁰⁹ וכל שכך אם הנכרי אינו שם¹¹⁰.

(וסוּם המושך בעגלה והניעו למקום מקולקל או להר גבוה ואינו יכול למושך לברו בלי שיעורו לו אפשר שזהו דומה לפריקה ומצוה לעזור אף לנכרי משום צער בעלי חיים שהנכרי יכה את הסוס מכה רבה להכריחו למושך יותר מכוונו¹¹¹ וכשם שמצוה להציל בעלי חיים מצער שכבר נעשה להם אף אם נעשה על ידי אדם כגון פריקה כך מצוה להצילם מצער שהאדם עושה להם עכשיו כדין או שלא כדין).

אבל מצות מעינה אינה כבהמת נכרי אלא משום איבה⁹ ואפילו המשא הוא של ישראל¹¹² כיון שבהמה של נכרי ועליו מוטל להמעיין¹¹³ אלא אם כן אינו שם¹¹⁴. ובבהמת ישראל חייב למעון עמו אפילו המשא הוא של נכרי¹¹⁵:

עא ר"א"ש פ"ב סי' ל. מור סי"א. רמ"א סי"ג.
עב שאינו ממצות פריקה.
עג נהדא דב, ב. ר"א"ש שם סי' ל. מור סי"ד. רמ"א סי"ב.
עד וידין ב"ח סי"ב (כשהנכרי אינו שם. וא"כ כ"ה גם באינו יכול לברו). וראה גם לעיל סי"ד. לקטן סי"ט.
עה נגמרא שם. מור שם. רמ"א שם.
עו רמ"א שם. סמ"ע סי"ב זב. וראה גם לעיל וקטן שם.
עז סוה"ע סי"ב יו. וראה גם לעיל סי"ג.
עח כדלעיל בהג"ח. וראה אמרי יעקב ביאורים ד"ה וכו"ש.
עט ראה ספר הסידים סי' תרפג.
פ נהדא שם. ר"א"ש פ"ב סי' ל. מור סי"ב. לבוש סי"ה. סמ"ק סי"ב זב (בדעת הרמב"ם והשו"ע).
פא נגמרא שם. מור סי"ז. לבוש שם.
פב ראה רש"י שם ד"ה בחמור.
פג שאו אין בו גם משום איבה.
פד נגמרא שם. מור שם.

נט ראה ק"א סוף סי' ה. אמרי יעקב ביאורים ד"ה שאם.
ס שנות כב, ה (עזוב תעזוב). דברים כב, ד (הקם תקים).
סא נהדא דא, א. רמב"ם פ"ג ה"ח. שו"ע סי' ערב סי'. וראה לעיל סי"ב.
סב שמות שם (בפריקה, שבה הוא הורגנה דלקטן), ודברים שם (בפעינה).
סג שאו חייב.
סד חשונה דב, א (שלכן פטור כשאנו זקן או חולה). רמב"ם שם. שו"ע שם.
סה נהדא שם, ע"ב. ר"א"ש פ"ב סי' ל. מור סי"א. רמ"א סי"ב.
סו כדלעיל סי"ג.
סז ר"א"ש שם סי' כה. סמ"ע סי"ב יו. וראה גם לעיל סי"ג.
סח רש"י שם ד"ה עבד.
סט סוה"ע שם. וראה גם לקטן סי"ח.
ע ברייתא דג, ע"א. מור סי"ה. רמ"א סי"א.

פז הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים

ט והואיל והגכרי אינו כמצות מעינה ופריקה⁹⁹ אלא משום צער בעלי חיים כלבד מצוה לפרוק עמו¹⁰⁰ ורשאי לישול שכר על זה¹⁰¹ א"כ מהו שאמרה תורה¹⁰² כי תראה חמור שונאך וגו' לא בשונא נכרי אמרה תורה אלא בשונא ישראל¹⁰³. והאך יהיה ישראל שונא לישראל והתורה אמרה לא תשנא את אחיך בלבבך¹⁰⁴ אמרו חכמים¹⁰⁵ כגון שראוהו לבדו שעכבר עבירה והתרה בו ולא הור¹⁰⁶ ואינו רשאי לילך לבית דין יחודי להעיד עליו¹⁰⁷ שיקבל ענשו¹⁰⁸ הרי מצוה לשנאתו¹⁰⁹ עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו. ואף על פי שעדיין לא עשה תשובה מצוה לפרוק ולמען עמו¹¹⁰ כמו להחזיר אבדתו הואיל ועבר לתאיבון¹¹¹:

י הפוגע בשנים אחד רובין תחת המשא ואחד פרק המשא ולא מצא מי שיטעון עמו מצוה לפרוק בתחלה משום צער בעלי חיים ואחר כך מוען. כמה דברים אמורים כשהיו שניהם אוהביו או שניהם שונאיו אבל אם אחד אוהב ואחד שונא מצוה למען עם השונא תחלה כדי לבקף את יצרו הרע¹¹² אם שונאו מחמת שהטא כנגדו¹¹³ (בדבר שבכמאון) שהשואה היא שלא כרת¹¹⁴ שנאמר¹¹⁵ לא תמור את בני עמך ואהבת וגו' אבל אם שונאו כרת מפני שראוהו עובר עבירה¹¹⁶ (או שהטא כנגדו וציערו צער הגוף שאינו צריך להסיר השנאה מלבו ולמחול לו עד שיבקש ממנו מחילה¹¹⁷ כמו שנתבאר באו"ח סי' קנ"ו¹¹⁸) הרי האוהב קורם לו¹¹⁹:

יא בצדק תשפוט עמיתך¹²⁰ מה תלמוד לומר והלא כבר נאמר¹²¹ צדק צדק תרדוף אלא אחד לזין ואחד לפשרה¹²² שתהא בצדק במקום שאין דין¹²³. כיצד שתי סמינות העוברות זו כנגד זו ופגעו זו בזו אם שתיהן עוברות בבת אחת שתיהן מובעות אם בזו אחת זו עוברות¹²⁴ וצריכה אחת מהן לחזור לאחוריה למקום רחב¹²⁵. וכן שני גמלים העולים מעלות גבוהות ופגעו זה בזה¹²⁶ בראש ההר¹²⁷ אם עוברים שניהם בבת אחת שניהם נופלים ואם בזה אחר זה עולים וצריך אחד מהם לחזור לאחוריו¹²⁸. כיצד הם עושים אם

צט ממ"ע ס"ק יח.
ק תוס' שם ד"ה לבקף. נמוקי יוסף (יז, ב) ד"ה גמי תנו רבנן (בשם רמב"ן). רמ"א שם.
קא ויקרא יט, יח. וראה לעיל אר"ח סי' קנן סוף סי' נס"ח. מגילת ספר ע' 198.
קב בדלעיל סי' טש"ג.
קג ראה יומא כג, א.
קד לעיל שם סעיף ג (בת"ח). מ"א שם ס"ק ב (גם בכל אדם). וראה גם לעיל אר"ח סי' תרח ס"ה. לקמן הל' גולה ונגבה ק"א סוף ס"ק יא. ונראה אגו"ח פ"א (ק, א). אמרי יעקב ביאורים ד"ה צער הגוף.
קה ראה נמוקי יוסף שם (למה יבוק את יצרו). רמ"א שם. מ"ע שם (פריקה קודמת).
קו ויקרא יט, טו.
קז דברים טז, כ.
קה ברייתא סנהדרין דף (לז, ב). וראה לקמן סוף סי' ג שהמסקו בצדק השפוט עמוך מיו"ד בפשרה.
קט ראה גם מור ושיל"ע סי' יב ס"ב. מ"ע שם ס"ק ז.
קי ברייתא שם. מור ושיל"ע סי' ערב ס"ה.
קיא ראה רש"י שם ד"ה ואם (אל הדיבשה).
קיב ברייתא שם. מור ושיל"ע שם.
קיד רש"י ד"ה אם עולות.
קיד רש"י שם ד"ה מעלות.

פה ממ"ע ס"ק יט.
פו בדלעיל סי' ט.
פז בדלעיל סי' טז ופ"ח.
פח שמות כב, ה.
פט ברייתא שם לב, סעי'ב. רמב"ם פ"ג ה"ה. שיל"ע סי"א.
צ ויקרא יט, יח. ופסחים קי"ג, ב. רמב"ם שם. שיל"ע שם. פסחים שם. רמב"ם שם. שיל"ע שם.
צב רמב"ם שם. שיל"ע שם. וראה תניא ח"א פ"ל"ב (בחברי בתורה ונצטח ובבר קיים בו בו מצות הובח תובח ואף על פי כן לא שב מחטאו). לעיל אר"ח סי' קנן סוף ה"ה הל' אונאה ס"ל.
צג פסחים שם. רש"י ורשב"ם שם ד"ה מורה. ונהות מייסוגיות הל' עדות פ"ה אות א. רמ"א סי' כח ס"א. ובדלעיל הל' עדות פ"ה.
צד שאם היה יכול להעיד והיה מקבל ענשו, כיון שנקלה אויך הוא (מכות כג, א) ואסור לשנאתו.
צה רב נחמן בר יוחנן שם. רמב"ם הל' רוצח שם. שיל"ע סי' ערב שם. וראה גם לקמן סי' תנא שם. לק"ש ח"ו ע' 217 הערה 17 וכשהד"ל.
צו רמב"ם שם. שיל"ע שם.
צז בדלעיל הל' מצוה ס"א.
צח נגמ"א ל"ב, ב. רמב"ם פ"ג הל"ג. מור ושיל"ע סי' ג.

פח הלכות עוברי דרכים וצער בעלי חיים

אחת מהן מעונה ואחת אינה מעונה תדחה שאינה מעונה מן המעונה¹⁰⁷. ואם אחת מהן קרובה לנמות שבמעט שתחזור לאחוריה ימצא מקום לחבירתה לעבור ואחת מהן רחוקה לנמות תדחה הקרובה מפני הרחוקה¹⁰⁸.

היו שתיהן מעונות או שתיהן רחוקות או קרובות הטל פשרה ביניהם והם מעלים שכר זה לזה¹⁰⁹ מי שיחזור לאחוריו¹¹⁰:

יב בני חבורה שנתחברו ליסע יחד בדרך¹¹¹ ואירע שרגלי חמור אחד מהן רעועות ואינו יכול ללכת מהר כשאר חמורים אין בני חבורה רשאים ליפרד עם חמוריהם ולהניח את זה להכרו בדרך אבל אם נפל חמורו ואינו יכול לילך כלל רשאים ליפרד ממנו¹¹² ואינם צריכים להתעכב בשבילו יותר מדאי¹¹³.

וכן בני חבורה שנתחברו ליסע בעגלות הרבה ואירע איזה קלקול לאחד מהם וצריך לשהות מעט לתקן עגלתו אין חביריו רשאים ליפרד ממנו¹¹⁴ אלא אם כן צריך להתעכב הרבה יותר מדאי:

יג וכשמגיעים למקום צר שאי אפשר להם לעבור ב' חמורים זה בצד זה¹¹⁵ וצריך אחד מהם לעמוד במקומו עד שיעבור השני תחלה ואז ילך אחריו מי מהם יעמוד היה אחד מעון ואחר ריקן יעמוד הריקן היו שניהם מעונים או שניהם ריקנים יעשו פשרה¹¹⁶ שזה יעמוד פעם אחד וזה פעם אחד¹¹⁷ (וכן בשתי עגלות ההולכות זו אחר זו וכל אחת רוצה ליסע באחרונה¹¹⁸ יעשו פשרה זו).

ועל כל כיוצא בזה נאמר בצדק תשפוט עמיתך¹¹⁹:

הלכות הפקר והשגת גבול

דיני הפקר והשגת גבול ובו י"ג סעיפים א:

א המפקיר איזה דבר שאומר הרי זה הפקר¹ אף על פי שאינו נדרש שהרי הגדר הוא לעניים² והפקיר הוא שמפקיר בין לעניים בין לעשירים³ ואם הפקיר לעניים בלבד אינו הפקרו אף על פי כן דינו כנדר שאסור לחזור בו⁴ כגון אם הפקיר איזה דבר ובא אחר

ס"א.

א סעיפים אדם – הפקר. יג – השגת גבול.

ב משנה נדרים מג, א (הרי הן מופקרים). רמב"ם הל' נדרים ס"ב ה"ד (הפקר לכל). מור וש"ע סי' רעג ס"ג. וראת לעיל או"ח סי' רמג ס"ט (שגד"ם צריך להפקיר בפני שלשה). חקרי הלכות ד י, א.

ג רמב"ם שם ש"ע שם ס"ב.

ד ראה לעיל הל' מכירה ס"ד (לענין תנתנה לעני).

ה נדרים ג, א. סמ"ע ס"ק ג.
ו פאה פ"ו מ"א בבית הלל בי"א ל, ב. רמב"ם שם הפ"ו. מור שם ס"ב. ש"ע שם ס"ה.

ז רמב"ם שם ה"ד, מחשמות הגמרא נדרים דף ז, א (הפקר היינו צדקה). מור וש"ע שם ס"ב.

קטו ברייתא שם. מור וש"ע שם.

קטז סמ"ע ס"ק כד (כפי הברייתא שם).

קיז ברייתא שם. מור וש"ע שם.

קיח ל"ב שם. לבוש סוף ס"ד.

קיט סמ"ע סי' ערב ס"ק ב.

קכ חוספתא ב"ק פ"ב ה"ח. מור וש"ע שם ס"ב. סמ"ע שם.

קכא סמ"ע שם.

קכב סמ"ע שם.

קכג סמ"ע סי' ערב ס"ק כב.

קכד תוספותא שם. מור וש"ע שם ס"ג.

קכה סמ"ע שם.

קכו דכל אחד חושש ליסע אונטנה.

קכז רמב"ם שם סוף ה"ב. ש"ע סוף ס"ה. וכדלעיל ריש